

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Інтерпретація (тлумачення) — терміни герменевтики. Але вважається, що проблема розмежування і тлумачення як двох способів розуміння ніколи не поставали спеціальним предметом осмислення ні в літературознавстві, ні у філософії. Тож на особливу увагу заслуговує докторська дисертація Олександра Домащенка «Лірична поезія в аспекті інтерпретації і тлумачення» (на матеріалі російської поезії ХІХ—ХХ ст.), яка була захищена у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у 2009 році. У цій праці вперше здійснене розмежування інтерпретації і тлумачення як двох способів розуміння поезії у контексті протиставлення мислення, що уявляє, і апелюючого мислення. Найбільша небезпека, що чатує на того, хто займається інтерпретацією, — уточнює О. Домащенко, — це готовність до відповіді, що випереджає не тільки розуміння питання, але й саму можливість його поставлення. Для того, хто тлумачить, навпаки, набагато важливішою є готовність до питання [1, с. 13].

Згадаємо у зв'язку з цим працю німецького історика і теоретика літератури Ганса-Роберта Яуса «Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика», другий розділ якої називається «Нариси герменевтики. Запитання і відповіді». В ньому, зокрема, йдеться про межове становище літературної герменевтики. На щастя, зауважує Яус, — вже існує давніша багатовікова традиція філологічної герменевтики, що може пишатися своїми славними коренями — тлумаченням Гомера в античності [2, с. 254]. Проте, відомо, це здобутки не лише традиційної філологічної герменевтики: їх вона розділяє, нагадує вчений, з теологічною, юридичною, філософською, історичною герменевтиками.

Тож і нині залишається актуальним питання: де, власне, починається самостійність літературної герменевтики? Що їй потрібно робити, щоб віддати належне естетичному характеру текстів?

Ганс Яус підтверджує думку німецького філософа Петера Шонді, висловлену у 70-х роках ХХ століття, про потребу ревізії вже непродуктивних традиційних філологічних методів, а мету нової літературної герменевтики вбачає у тому, щоб розвинути, «хоч і не філологічну, та все ж таку теорію тлумачення, яка примирила би філологію з естетикою».

Саме філософська герменевтика Г.-Г. Гадамера остаточно спонукала, переконаний Яус, нинішні науки про текст замислитися над загальними передумовами будь-якої герменевтичної практики й, зрештою, повернутися до них. Йдеться про єдність трьох моментів «розуміння, тлумачення та використання / застосування, герменевтичний пріоритет запитання, структуру горизонту та діалогічність розуміння, — це було й надалі залишається спільним і найголовнішим завданням усіх герменевтичних практик» [2, с. 256].

Вважаючи цілком слушним визнання герменевтичного процесу як єдності трьох названих дисциплін, Яус вважає за потрібне уточнити: розвиток (подальший стан розвитку) цих дисциплін залежатиме від того, наскільки вони зуміють дотримати в своїй науковій практиці єдність трьох елементів герменевтичного процесу або ж втратити.

«Вочевидь, літературна герменевтика найдовше перебувала під чарами парадигми історизму та іманентної творові інтерпретації, цим і можна пояснити, — доходить висновку вчений, — її нинішнє відставання» [2, с. 256].

І далі Г.-Р. Яус допускає, що літературна герменевтика свою теорію звела до тлумачення, залишивши поза увагою поняття розуміння, і так далеко відійшла від проблеми застосування, що поворот до рецептивної естетики, який почав наздоганяти це відставання в 60-ті роки, спричинився до несподіваного успіху «зміни парадигми». З одного боку, міркує вчений, в розумінні завжди лежить початок тлумачення, тлумачення ж є експліцитною формою розуміння; з іншого ж, — і Яус знову не може погодитися з Гадамером — «в розумінні завжди є щось таке, як використання тексту, який прагнемо зрозуміти до теперішньої ситуації інтерпретатора» [2, с. 256].

Г.-Р. Яус особливу увагу звертає на те, що не лише в герменевтиці від часів Просвітництва, а й в основі давнішої мистецької практики мистецтва тлумачення лежало усвідомлення єдності розуміння тлумачення та застосування, а нова модель багатоманітного способу тлумачення не просто прийшла на зміну старій моделі багатоманітного смислу твору, а й змінила і далі розвинула її функції.

Тож із тлумаченням Гомера, — узагальнює Яус, — не лише поетологічно починається канон світової літератури, а й герменевтично — через потребу тлумачення твору — вперше було порушено потребу розуміння, яке, осмислене як відмінність між текстом і тлумаченням становить суть усієї герменевтики. А чи не може в естетичному тексті, замислюється німецький мислитель, міститися й перший, суто поетичний підхід до розуміння, «якому тут же передує методично-запитальне тлумачення».

З цими питаннями пов'язані подальші проблемні судження Яуса про історію функції запитання та відповіді, про запитування як початок розуміння і визнання того факту, що саме в «запитуванні міститься початок — якщо не суть — будь-якого розуміння» [2, с. 274]. Герменевтичний пріоритет запитування поширюється, уточнює вчений, як на міжлюдську комунікацію в безпосередньому діалозі, так і на процес естетичного сприйняття і естетичного розуміння. При цьому Г.-Р. Яус цілком поділяє думку Р. Бульмана, автора праці «Проблема герменевтики» (1950), про те, що новітня герменевтика починається «з моменту виходу за межі об'єктивізму історичного пізнання». Естетичне розуміння за Бульманом, в жодному випадку не є суто спонтанним актом, у якому інтерпретатор має лише притлумити свою суб'єктивність, щоб уможливити об'єктивне пізнання. Розуміння завжди зорієнтоване на певне запитання, на конкретне запитування, а відтак починається з передрозуміння, вкоріненого в інтересі запитувача. А відтак, передумовою будь-якої розуміючої інтерпретації є те, що «це інтерес якимось чином живе і в тексті, який беруться інтерпретувати, і саме він налагоджує комунікацію між текстом і тлумачем» [2, с. 276].

На завершення нашої розмови про читача, рецепцію і інтерпретацію дозволює навести узагальнюючу тезу Г.-Р. Яуса про слушність власної інтерпретації, яка має засвідчити себе тим, чи дає вона змогу розуміти текст по-новому й по-іншому, а також тим, чи праця попередника не суперечить цій слушності. Тільки

з цієї останньою вимогою літературна герменевтика виконує своє властиве призначення, яке полягає в умінні так проводити суперечку інтерпретації, щоб вона не закінчувалася «політичною боротьбою на смерть і життя». Адже на горизонті естетичного сприйняття цілком слушно, що навіть різні тлумачення не обов'язково мають суперечити одне одному, бо літературна комунікація відкриває діалог, у якому правдиве і хибне можна виміряти лише тим, чи інші тлумачення сприяють дальшому розгортанню невичерпного значення художнього твору [2, с. 494].

1. *Домащенко О. В.* Лірична поезія в аспекті інтерпретації та тлумачення (на матеріалі російської поезії XIX—XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спеціальність 10.01.06 — Теорія літератури / О. В. Домащенко. — К., 2009.

2. *Яус Г. Р.* Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика / Ганс Роберт Яус. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2011. — 624 с.

Нонна Шляхова